

Simon Vestdijk, wegbereider voor AI

Een essay

Naar mijn weten is nooit eerder de veronderstelling geuit dat Simon Vestdijk ‘met de helm geboren’ zou kunnen zijn. Daarom zie ik het als mijn taak om dit zeldzame fenomeen hier aan te kaarten – ik ben er namelijk van overtuigd dat Vestdijk visionaire gaven bezat. Er zijn verschillende redenen aan te voeren om dat te kunnen aantonen. Om dat doel dichterbij te benaderen moet ik eerst een korte persoonlijke *détour* maken.

Ik kom dan terecht bij mijn grootmoeder van mijn moeders kant: Marchien de Vries-Schut. In mijn jeugd logeerde ik graag bij haar. Zij dreef een authentiek kruidenierswinkeltje in de Violenstraat in Groningen. Samen met mijn moeder vormden zij een beschermende kring om mij heen en vroegen mijn aandacht. Leefde Vestdijk tussen vier vrouwen, ik moest het met twee doen. Daar wist ik genoeg van te profiteren. Dit zou mijn houding tegenover de wereld gedurende de rest van mijn leven grotendeels bepalen.

Oma De Vries was ervan overtuigd dat ze in drie eeuwen zou leven: de 19e eeuw waarin ze op 12 januari 1888 geboren was, de 20e eeuw en de 21e eeuw waarin ze zou overlijden. Dat leek mij een onmogelijkheid. Dat zou betekenen dat wij in het jaar 2000 haar 112e verjaardag konden vieren. Wie had daar ooit van gehoord, maar oma wist het zeker. Tegen die tijd zouden de medische ontwikkelingen zo ver gevorderd zijn dat heel veel nu nog dodelijke ziektes zoals kanker overwonnen waren. Ook aten mensen steeds gezonder en was zorg voor hygiëne normaal. Dat zou de leeftijd verlengen.

Oma werd echter niet ouder dan 71 jaar. Ze overleed op 6 maart 1959 en was 71 jaar en 2 maanden oud geworden. Ik was 17 jaar en zat in de eerste klas van de kweekschool, zoals dat toen heette. Ze had mij zo graag als schoolmeester voor een klas willen zien – daar achtte zij mij bij uitstek geschikt voor, omdat ik zo mooi kon tekenen en schrijven – maar het mocht, zeer tot haar verdriet niet zo zijn. Oma had maagkanker en ik herinner mij goed de dag dat ze in het ziekenhuis ‘open werd gemaakt’, maar toen de chirurgen zagen hoe het daar binnen uitzag, haar al gauw weer ‘dichtgenaaid’ hadden, althans zo werd het verteld. Ze overleed niet lang daarna, na een afschuwelijke lijdensweg te hebben afgelegd. Vanaf die dag verloor mijn vader, die eveneens veel van haar hield, definitief zijn geloof en verliet de kerk. Ik heb er bijzonder lang moeite mee gehad om te erkennen dat ik geen oma De Vries meer had, al wist ik dat ze mij vanuit de hemel natuurlijk goed in het oog zou houden.

Ook aan een ander aspect van haar vooruitziende blik was een voortijdig einde gekomen – iedereen in de familie wist dat Marchien Schut met de helm geboren was. Oma De Vries had voorspeld dat mensen zich later vrij in de lucht zouden kunnen voortbewegen. Dat zou nog in de loop van haar leven gebeuren. Ze stelde zich een soort fietsen voor waar men dan op zat met propellertjes op de rug. Ik was nog jong toen ze mij dat van tijd tot tijd vertelde en ik geloofde haar. Maar om dit mee te kunnen maken moest ze wel heel oud worden. Dat dit gebeuren zou stond voor haar vast. Het was een feest, daar hoog in de lucht met al die vrolijke mensen die naar alle delen van de wereld door de lucht reisden. Het ging allemaal moeiteloos en met gebaren, een knikje met het hoofd bijvoorbeeld, elkaar even lichtjes aanraken, zo kon men met elkaar communiceren en ervoer zorgen dat men niet met elkaar in botsing kwam. Samen keken we daar reikhalzend naar uit, onze schriften vullend met mannetjes die met propellers op hun rug kris kras ver boven de huizen en weilanden door de lucht vlogen.¹

Zoals gezegd: ik logeerde graag en veel bij opa en oma De Vries. Het kruidenierswinkeltje in de Violenstraat werd vooral door oma gerund, omdat opa als wisselloper bij Van Gend & Loos het een en ander bijverdiende. De Violenstraat lag niet ver van het Guyotplein, waar het enorme gebouwencomplex van het Doofstommeninstituut stond. Als het pauze was konden wij de kreten van de kinderen die daar dan speelden in onze straat horen. Als oma tijd had ging ik vaak met haar mee om te kijken hoe het daar toeling. Het was altijd een luidruchtige boel, al hadden zij daar zelf geen weet van, tenminste dat vertelde oma mij. Ik kon me dat niet voorstellen. Ze waren altijd in beweging, renden schreeuwend over het plein en raakten elkaar voortdurend aan. Oma vertelde dat ze dan door middel van hun handen met elkaar 'praatten'. Die handen stonden nooit stil. Het meest fascinerende vond ik het moment als de pauze afgelopen was en ze zich in rijtjes voor de deur moesten opstellen om naar binnen te gaan. Ze stonden dan pal achter elkaar, elkaar voortdurend met de vingers op de schouders of ruggen van hun voorgangers tikkend. 'Nu praten ze ècht met elkaar,' zei oma dan, 'ze geven elkaar berichten door.' Dit was werkelijk fascinerend. Ik kon me niet voorstellen dat zoiets bij mij op school ook kon gebeuren. Als iemand je op zo'n moment ook maar even aanraakte, draaide je je om en snauwde: 'Houd je handen thuis' of 'Raak me niet aan'. We hadden onze handen niet nodig om met elkaar te communiceren.

Het kan haast niet anders dan dat Willem Frederik Hermans, die werkend in zijn koepelvormige erker op de hoek tussen de Spilsluizen (no. 17A) en de Ossenmarkt, waar hij tussen 1953 en 1967 woonde en onder andere *De donkere kamer van Damokles* (1958) en *Nooit meer slapen* (1966) schreef, dit gebeuren op het naastgelegen Guyotplein heeft gadegeslagen. Hij zal dubbele beglazing hebben gehad.²

Oma De Vries kon op een speciale manier met dieren communiceren. Zo herinner ik mij goed hoe zij elke week als de schillenboer met paard en wagen langs kwam, geruime tijd voor de winkel bleef staan. Het vaak onrustige paard leek een ander dier te worden als oma naar buiten kwam en haar hoofd tegen het hoofd van het paard legde. Zachtjes fluisterde ze dan woordjes in zijn oor die wij niet konden verstaan, klopte hem op zijn hals en maakte hem rustig.

De band tussen oma en mij was bijzonder sterk. Elk jaar kampeerden wij, mijn ouders, beide zusjes en ik op Schiermonnikoog. Dat was een hele onderneming. Het kampeergerei werd per beurtschipper, diep uit Friesland naar de veerboot gebracht en later met paard en wagen naar de uitgezochte plek vervoerd. Kampeerterreinen waren er in de vijftiger jaren nog niet. Wij zetten onze tent op in de duinen niet ver van de vuurtoren.

Op een ochtend werd ik wakker en vertelde mijn ouders dat oma De Vries, tante Bep en tante Nan, zusters van mijn moeder, ons die dag zouden komen bezoeken. Ik werd uitgelachen. Dat was onmogelijk. Hoe zou die oude vrouw helemaal uit Groningen met de bus naar de haven van Zoutkamp komen en van daaruit met de boot naar het eiland varen – voor haar een wereldreis. En trouwens hoe kon zij weten waar wij in de duinen kampeerden? Omdat ik zo aandrang en zo zeker van mijn zaak was – in mijn verbeelding zag ik oma al van de boot stappen – nam mijn vader het zekere voor het onzekere en fietsten wij samen naar de steiger waar de ochtendboot aanlegde. Toen bleek dat mijn droom uitgekomen was, was de verbazing onbeschrijfelijk. Daar stonden drie mensen die wij maar al te goed kenden aan de reling naar ons te zwaaien en niet veel later stapte oma De Vries als een ontdekkingsreiziger het eiland op. Het leven was die dag een feest. De hele dag werd ik als visionair beschouwd, al was ik niet met de helm geboren. Was er dan toch via de droom telepathisch contact met de Ander mogelijk?

's Middags liepen we naar zee. Voor mijn grootmoeder was dit een ongekende sensatie. Ik heb foto's waarop zij op de vloedlijn staat, trots hand in hand met haar drie dochters. Ook een foto van haar alleen, met één been op het droge, het andere been in het water. Haar lange bloemetjesjurk werd nat en kronkelde tussen haar benen, maar dat kon haar niets schelen. Ze riep: 'Ik heb drie benen! Eén plus één is dus toch drie, zoals ik altijd al wist, maar daar kan ik in mijn winkeltje niet mee aankomen, anders was ik allang rijk geweest.' Ook hoorde ik haar roepen als ze met een stok een streep tussen zee en strand probeerde te trekken: 'Ik sta op de grens tussen zee en land, maar die mooie grenslijn wordt steeds weer weggespoeld. We lachten er maar wat om: die gekke, maar lieve oma De Vries, die we niet altijd konden begrijpen. Wat moesten wij met uitgewiste grenslijnen?

Zelf lachte ze het hardst.³

Ik keer terug naar Simon Vestdijk. Toen hij in 1971 gestorven was, en ik in de veronderstelling verkeerde dat ik zijn laatste roman gelezen had, verschenen tot mijn verrassing toch nog enkele niet eerder gepubliceerde werken. Al vrij snel verscheen zijn ongeëvenaarde *Kind tussen vier vrouwen* (1972), dat later als *Oerboek*, in 2010 opnieuw in een voortreffelijke, ongeëvenaarde editie uitgegeven zou worden – dit boek werd als een bijbel voor mij – en niet lang daarna *De persconferentie* (1973). Maar dat was niet alles!

Krap honderd jaar geleden, in de maanden augustus en september 1922, om precies te zijn, had Simon Vestdijk enkele korte verhalen geschreven, die hij om (on)bekende redenen nooit publiceerde. Vestdijk was op dat moment 21 jaar en studeerde medicijnen in Amsterdam. Niets wees erop dat hij tien jaar later zou exploderen met een niet aflatende stroom romans, die zijn naam in de literaire wereld voor altijd zou vestigen. Anton Wachter en Ina Damman waren nog niet aan de horizon verschenen. Deze jeugdverhalen verschenen voor het eerst in 1981, tien jaar na zijn overlijden, getiteld *Negen jeugdverhalen*, in een bijzondere, beperkte en genummerde oplage van 475 exemplaren, met een nawoord van Maarten 't Hart. Vanwege de exclusiviteit waarschijnlijk – de omslag alleen al was een feest om te zien – liet ik deze uitgave aan mij voorbijgaan. De eerste 175 exemplaren waren apart en met de hand genummerd. De rest werd genummerd met de numereur. Veel later pas was ik in staat om nummer 99 aan te schaffen.

Drie jaar later, in 1984, werden deze negen verhalen opgenomen in de bundel *De grenslijnen uitgewist, nagelaten verhalen* (bezorgd en verantwoord door Tom van Deel), genoemd naar het verhaal met dezelfde titel. In deze bundel zijn 27 vroege, niet eerder gepubliceerde verhalen van Vestdijk ondergebracht. Ook deze uitgave ging op onverklaarbare wijze aanvankelijk langs mij heen terwijl ik toch altijd met Vestdijk ' bezig' was.

Het is opmerkelijk dat Wim Hazeu de bundel in zijn biografie volledig negeert. Wel geeft hij op pagina 114/115 een korte bespreking van een verhaal, dat op den duur wat bekendheid kreeg: 'Het dagboek van 't witte bloedlichaampje'. Hans Visser noemt de bundel in zijn biografie alleen in een noot op pagina 102: noot 27 op pagina 563. We krijgen daar een indruk van de manier waarop Vestdijk een zwakke, tevergeefse poging gedaan heeft om zijn verhalen uitgegeven te krijgen

Ik kan mij niet herinneren wanneer ik de bundel voor het eerst in handen had, maar wel herinner ik mij de euforie toen ik erin begon te bladeren. Zo werden in het bizarre verhaal 'De staking in 't oxidatiebedrijf' (1922) de stadjes Lahringen en Weulnerdam, ver voordat ze hun namen in de Anton Wachterromans verkregen, al aangekondigd. Ook het verhaal 'De laatste brief', door Vestdijk gedateerd 11/13 juli 1933, gericht aan een vriendin – niet Lies Koning – die Vestdijks liefde niet beantwoord had, was hartverscheurend. Voor mij was dit een laatste brief van Anton Wachter aan Ina Damman. Maar het meest verbijsterd werd ik door het lezen van enkele fragmenten uit het verhaal 'De grenslijnen uitgewist'. Daar stonden bijvoorbeeld zinnen als:

Hier bloeide 'n vrijmoedige, ongedwongen broederlijkheid. Af en toe zag 'k enkele paren, mannen, vrouwen, die gearmd liepen en de hand op elkanders voorhoofd hielden...

Gesproken werd er weinig en ook 't overige stadsgeraas was tot 'n minimum beperkt, 'n enkele reisauto, wat vrachtomnibussen van bijzondere constructie, verder niets: geen lawaai doorjachtend verkeer. Maar hoog in de donkere lucht zag 'k de verschillende gekleurde lichtjes van vliegtuigen zweven. Af en toe streek een machine neer op 'n plat dak, wierp 't schelle licht over de straten; twee of drie mensen stegen uit. – (p. 176, p. 184)⁴

Ik kon de woorden van Vestdijk niet geloven. Hadden hij en mijn grootmoeder onder één hoedje gespeeld? Onmogelijk. Was Simon Vestdijk ook met de helm geboren? Dat kon haast niet anders. Om hier achter te komen moest ik eerst zijn teksten beter bestuderen. Aan het 'verhaal' waarbinnen zich de gebeurtenissen afspeelden, ga ik voorbij. Ik blijf bij de hoofdzaken.

Grofweg gezegd valt het verhaal 'De grenslijnen uitgewist', dat ik liever een essay zou willen noemen, in twee delen uiteen: een theoretisch deel – een bijzonder boek dat door het hoofdpersonage wordt gelezen – en een meer verhalend, praktisch deel, waarin het hoofdpersonage op stap gaat en allerlei bijzondere ervaringen heeft.

Eerst de theorie uit het boek dus, in het kort: de *kennistheorie*, aldus Vestdijk:

We hebben dus drie dingen: de ons bekende werkelijkheid: onze psyche, de materiële buitenwereld en de geestelijke onderstroom van deze buitenwereld: de alziel.

De materiële buitenwereld: tijd-ruimte-beweging-stof-energie, vormt de schakel tussen de twee andere elementen. Zij is ten eerste inkleding, verschijning, vermomming van de alziel, maar tevens mijn zintuiglijke voorstelling, zij is dus als het ware de plaats, waar mijn psyche en de alziel elkaar raken: 'n grènslijn, die tegelijk tot béide gebieden behoort! (p. 164, p. 170)

En verder:

Nu neem ik aan, dat we zo 'n grenslijn kunnen uitwissen, doorbreken en 'n gedeelte van de alziel bij onze psyche kunnen voegen: iets méér van de gehele werkelijkheid zouden we dan leren kennen! (p. 164, p. 170).

En nog verder de materie ingedoken:

De grenslijn is niet star en onveranderlijk, neen, we zouden haar kunnen vergelijken met de scheiding tussen zee en strand: wisselend naar eb en vloed, naar windvlagen, zandbanken en kuilen.

Wat we dus moeten doen, is: 't strand verbreden, de zee gedeeltelijk droogleggen, dat betekent: onze ziel uitbreiden, de Wereldziel inpolderen. En waarom zal de mens niet zover komen over 'n paar duizend jaar? (p. 165, p. 171).⁵

Vervolgens het tweede, meer praktische, 'avontuurlijke' deel van het verhaal. Het hoofdpersonage wordt 'bezeten door 'n onverklaarbare drift', snelt een trapje op naar de zolder om daarna via het platte dak via een ander trapje af te dalen en te belanden in een woning die hij niet kent. Daar ontmoet hij een mannetje dat zich als dr. Clemens voorstelt, en hem begint te overladen met een bijna niet te stelpen woordenvloed. Hij zegt: "*U moet weten: ik ben een van de tien onderzoekers, die aangewezen zijn om de psycho-fysiologische bijzonderheden van 't Interpsychisch Contact te bestuderen.*" (p. 169, p. 176)

Het mannetje klept maar door, zonder in de gaten te hebben dat de ik-persoon er niets van begrijpt. Een kleine pauze benuttend weet hij uit te brengen: "*U houdt 't me ten goede, dokter*", zo begin ik aarzelend, "*dat 'k u niet al te best volgen kan. U spreekt over grote veranderingen, 'n Interpsychisch Contact, over de invloed van dieren, dit alles is me totaal onbekend, 'k hoor 't voor het eerst...*" (p. 171, p. 178)

Dan begint dr. Clemens het een en ander uit te leggen en de hoofdpersoon blijkt niet alleen in een andere omgeving, maar ook in een heel andere tijd te zijn terechtgekomen: "*Enfin ik zal u alles vertellen. – Vijf jaar geleden, in 3253, werden de eerste verschijnselen van 't Interpsychisch Contact opgemerkt, zoals ik u juist beschreven heb*", en hij legt uit dat men te doen had met een nieuwe ontwikkeling van een nieuwe psychische functie, een geestelijk 'zintuig', waardoor het mogelijk werd de zielen van andere organismen af te lezen, tot ons bewustzijn te brengen alsof ze een deel van onszelf waren: "*Slechts was hiertoe nodig de hand op de huid van een ander individu te leggen; men voelde, bespeurde, onderging dan alle emoties, gedachten en wilsimpulsen, die tegelijkertijd in die andere ziel leefden!*" (p. 171, p. 179)

Vestdijk laat niet af allerlei bijzondere kenmerken van het zogenaamde *Interpsychisch Contact* aan te tonen. Ik kort deze term van Vestdijk in het vervolg af tot *IC*, om straks de overstap naar de zich op dit moment zeer actuele en snel ontwikkelende *Kunstmatige (Artificiële) Intelligentie*, of te wel *AI*, minder schokkend te laten verlopen. Ik noem er enkele:

Langzamerhand is 't gebleken, dat we ons 't best instellen op die gedachten, die makkelijk tot woorden vervormd, dus medegedeeld, kunnen worden.

Er ontwikkelt zich zo 'n nieuwe methode van verstandhouding!

Sommigen gaan zo ver, te beweren, dat binnenkort de gehele spraak overbodig zal zijn en dat de tong en strottenhoofd rudimentaire organen zullen worden.

Raakt men z'n partner aan, gaat men rustig zitten, dan kan men na verloop van tijd 't gehele zieleleven, in al z'n lagen en schuilhoeken, bewuste en onderbewuste elementen, bestuderen.

Natuurlijk is daar enige oefening voor nodig en sinds twee jaar is dan ook 't contactonderwijs als verplicht vak op de scholen ingevoerd. (p. 174, p. 181)

De criminaliteit zal verminderd worden, geen enkele diefstal is de laatste maanden gepleegd.

De mensen worden oprecht, omdat ze niets meer kunnen verbergen in hun voor ieder doorzichtige ziel.

Alle grote leugens op 't gebied van godsdienst en maatschappelijke ethica. Ze smelten als sneeuw voor de zon. (p. 175, p. 182)

De ik-figuur gaat de stad in. Hij ziet die grote forse gestalten, die bedaarde, zelfbewuste pas, de gezonde gladde gezichten, hoe weinig herinnerden ze aan de barbaarse voorouders uit de twintigste eeuw die altijd gehaast, loerend vooroverliepen en in zichzelf gekeerd, geniepig, naast en tegen en ondanks elkaar leefden... (p. 176, p. 184)

Op een gegeven moment gaat hij bij een groepje hoogleraren zitten. Dr. Clemens trekt hem in de kring: (...) *terwijl de drie oude heren hun handen op m'n hoofd plaatsten: in 'n oogwenk schenen ze alles omtrent mij te weten gekomen te zijn. Op aansporing van Dr. Clemens deed ik 't zelfde, plakte schuchter m'n rechterduim tussen twee horizontale rimpels op het majestueuze voorhoofd van de hoogleraar. Dadelijk vormden zich woorden en zinnen in m'n geest met 'n merkwaardige snelheid en gemakkelijkerheid. (p. 178, p. 186)* Het gesprek bleek te gaan over de ontwikkelingen op het gebied van de gezondheid. Sinds drie eeuwen bestaat er geen syfilis of tuberculoze meer. De oorzaak van kanker was ontdekt, cholera en pest waren geheel uitgestorven. 700 jaar geleden was de laatste oorlog gevoerd. Het huwelijk was afgeschaft en prostitutie behoorde tot het verleden.

Bovendien: De gemiddelde leeftijd van de mens was in die dertien eeuwen dan ook tot honderd twintig jaar gestegen. (p. 179, p. 187).⁶

En tot slot: Dat sedert 't tot stand komen van 't Interpsychisch Contact alle kerkgenootschappen ontbonden waren. De godsdienst van de meeste mensen bleek namelijk niet tegen de toetssteen der interpsychische controle opgewassen te zijn. (p. 179, p. 188)

Vestdijk zou Vestdijk niet zijn als hij zijn lezer niet op een humoristisch, relativerend einde van het avontuur van de ik-persoon zou trakteren. Relativerend, want golden nu de wetten van het Interpsychisch Contact nog? Tijdens een concert ontmoet hij een jonge vrouw: *Blond was ze: goudhaar, dat 'n fijngetekend, onregelmatig geestig gezicht met beweeglijke mond overspon. Ogen als van de Gioconda; ze stonden evenwel in 'n geheel andere omgeving. Tegen wil en dank staarde 'k haar aan, geboeid door haar spirituele schoonheid. (p. 180, p. 188)*

Dan legt ze haar hand op zijn voorhoofd *waarvan de zoete warmte me 'n ogenblik deed rillen. Hij volgt haar voorbeeld, wat ze ook van hem scheen te verwachten en: Dadelijk stormden de woorden in me los, die vanuit haar hoofd naar 't mijne vloeiden! (p. 180, p. 189)*

Toch ging het nog bijna mis: het leek alsof de vrouw hem met iemand anders verwacht: *De vrije omgang, de gelouterde zeden van die tijd lieten ongetwijfeld toe, dat vrouwen 't Interpsychisch Contact zochten met personen die haar interesseerden. (p. 181, p. 189)*

Niet lang daarna zijn ze in *een onzegbaar aangenaam onderhoud gewikkeld. Geheel in stijl laat Vestdijk daarop volgen: Ze "dacht me toe", hoe ze heette (...). Al gauw stroomden onze gedachten heen en weer over het onderwerp: Liefde! (p. 181, 189)*

De ik-persoon vertelt dan dat hij pas op deze dag voor het eerst van het IC heeft gehoord, waarop ze hem uitlegt *hoe heerlijk, hoe zuiver geestelijk de liefde geworden was door de nieuwe vermogens van de ziel. Vestdijk raakt nu helemaal op drift en zijn proza lijkt in poëzie te veranderen als hij het volgende schrijft – door mij van de weeromstuit in dichtvorm genoteerd en van een titel – de naam van de vrouw – voorzien:*

JOANNE MERCUEREN

*Als 'n gedicht reiden haar zinnen zich in m'n geest
en vormden met de verrukkende muziek,
die 'n langzame, mysterieuze frase voortspoon en varieerde,
met de donzige druk van haar hand,*

*'t kloppen van haar voorhoofd
'n trias van gewaarwordingen,
zo bedwelmend,
dat ik ze me met niets ter wereld kan vergelijken. (p. 181, 189)*

Om dit betoog af te ronden: in 'De grenslijnen uitgewist' blijkt Simon Vestdijk een verrassende visionaire blik te hebben – hij is waarschijnlijk, net als mijn grootmoeder met de helm geboren. In 1922 neemt hij zijn lezer mee naar een ontwikkeling die op dit moment volop in de belangstelling staat en ons leven op een beangstigende manier aan het beïnvloeden is. Alleen situeerde Vestdijk deze ontwikkeling vele eeuwen later, namelijk in het jaar 3258. Die ontwikkeling heeft zich dus sneller voorgedaan dan hij voorspelde.

Wat is het verschil in zijn verhaal tussen het feit dat mensen zonder hun primaire zintuigen te gebruiken optimaal met elkaar kunnen communiceren – zijn IC – en het huidige gebruik van AI via het scherm van onze computer, of gewoon op de telefoon? Door eenvoudig enkele vingers op het voorhoofd van de ander te leggen openbaren zich in een *splitsecond* alle gedachten, gevoelens, herinneringen, gebeurtenissen en levensloop aan jou. Door tegelijkertijd de vingers van de ander op jouw voorhoofd te voelen ontstaat woordeloos de meest denkbare, optimale communicatie: Vestdijks IC. Gebeurt bij AI niet precies hetzelfde?

Het is verbijsterend om te zien hoe dicht Vestdijk hier de razendsnelle ontwikkeling van AI nadert, die op dit moment nog slechts in de kinderschoenen staat. Met enkele toetsen van onze vingers op het toetsenbord ontwikkelt zich een compleet landschap van informatie, verhalen, afbeeldingen, afhankelijk van de vraag die men aan de computer gesteld heeft.

Via AI opent zich een nieuwe wereld: we kunnen ziekten beheersen, uit de weg ruimen. De mogelijkheden zijn onuitputtelijk, onbegrensd. Grenslijnen worden uitgewist. Ook in het IC-verhaal van Vestdijk was dat het geval: er bestaan geen geslachtsziekten meer, kanker als meest gevreesde ziekte is uitgebannen, het huwelijk bestaat niet meer, godsdienst is een gepasseerd station. Er is een nieuwe mens ontstaan.

Eigenlijk is het jammer dat Vestdijk aan het slot laat weten dat het een droom is, waaruit hij wreed ontwaakte, maar hoe had hij anders tot de werkelijkheid kunnen terugkeren? Laten we niet vergeten dat hij deze tekst in 1922 schreef. We zijn nu ruim honderd jaar verder.

Tot slot: het is opvallend hoeveel artikelen, vrijwel dagelijks, in de pers verschijnen, die AI als onderwerp hebben. Vrijwel niemand bagatelliseert dit fenomeen nog. AI zal de wereld veranderen, of erger...! Een willekeurig, actueel voorbeeld: ik citeer uit NRC (21 mei 2025) het opiniestuk van Michiel Bakker en Jelle Prins 'Nationaal actieplan voor de AI-transitie is nu noodzakelijk'. Het is een alarmerende oproep: 'AI-modellen zijn nu al krachtig genoeg om de komende jaren ons leven ingrijpend te veranderen – dat staat vast. Velen denken bovendien dat we nog maar een paar jaar verwijderd zijn van het moment waarop AI zichzelf begint te verbeteren: een kettingreactie die, eenmaal begonnen, niet meer te stoppen is. Er is visionair leiderschap nodig van mensen als ingenieur Johan van Veen, die ver vooruit durfden te kijken, in dit geval het Deltaplan. Nu staan we er opnieuw voor. Als het zover komt dat AI zichzelf kan verbeteren is het einde zoek... Interessant is dat Vestdijk zijn verhaal 'De grenslijnen uitgewist' laat vergezellen door een citaat van Maurice Maeterlink (1862-1949), zonder overigens te vermelden waaruit hij citeerde:

Un temps viendra peut-être où nos âmes s'apercevront sans l'intermédiaire de nos sens,
hetgeen we zouden kunnen vertalen als:

Misschien zal er een tijd komen dat onze zielen elkaar zullen vinden zonder de bemiddeling van onze zintuigen.

Het heeft er alle schijn van dat deze tijd inmiddels is aangebroken. AI heeft de plaats en de functie van de 'Ander' overgenomen. Wie bedroefd is, rouwt, of niet weet hoe het leven weer op de rit te krijgen, om maar enkele gemoedstoestanden te noemen, hoeft slechts AI te raadplegen om te weten hoe het verder moet. Psychologen, psychiaters of predikanten hoeven hun hulp niet meer aan te bieden. Ze zijn gepasseerde stations geworden. We luisteren naar andere raadgevers. Zo is het nu nog moeilijk om ons voor te stellen bij medische problemen geen arts of specialist meer te

raadplegen. AI, die alle mogelijke oplossingen met elkaar verbindt zal straks de juiste medicatie bieden. Daarna zijn we hard op weg. We mogen concluderen dat Simon Vestdijk met zijn visionaire blik, ver voordat hij zijn schrijverschap definitief neerzette, de weg tot deze bijzondere ontwikkelingen heeft voorbereid.

Noten

1. In mijn genealogisch roman *Het verlangen van Martha Dijk* (2020) besteed ik onder andere de nodige aandacht aan de meest dierbare herinneringen aan mijn grootmoeder.
2. Wie weet zag Hermans eens in 1953 op zijn nieuwe werkplek, uit het raam kijkend, mij als 12-jarig ventje aan de hand van zijn grootmoeder met open mond naar het gewoel en het geschreeuw op het Guyotplein kijken, beiden nog niet wetend dat datzelfde jongetje, een in 2021 op *Nooit meer slapen* geïnspireerde ‘tegenroman’ *Het Noorse misverstand van Willem Frederik Hermans* zou schrijven.
3. Het is puur toeval dat in de periode dat ik dit schrijf, eind mei/begin juni 2025, de intrigerende film *Orwell: 2+2=5*, van Raoul Beck op 17 mei 2025 op het filmfestival in Cannes in première is gegaan.
4. Het eerste paginanummer betreft de uitgave uit 1984, het tweede nummer de uitgave uit 1981.
5. Mijn proefschrift *Naar een pedagogiek van de tussenwereld* (1998), geïnspireerd door het wijsgerig denken van de Franse wijsgeer Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) – met name zijn concept van de *intermonde* (de tussenwereld) – is rond de ‘scheiding tussen zee en strand’ opgebouwd. Die ‘scheiding’ bestaat daar uit de zogenaamde ‘trillende overgangen’, zoals Cézanne en Rilke die onder andere hebben uitgedrukt. Vestdijks interpretatie van dit sprekende beeld kende ik toen nog niet!
6. Mijn oma had dus zeker een visionaire blik. Als alles goed gegaan was en de kanker eerder met succes bestreden, had ze in drie eeuwen geleefd, zoals ze altijd gezegd had. Ze was te vroeg geboren!

Oma De Vries op Schier, juli 1950